

FOL

TEORİ VE PRATİKTE
FELSEFE DİSİPLİNLERİ

FOL® 52

© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.
SERTİFİKA NO: 44396

FELSEFE 52
BAŞLANGIÇLAR 05

TEORİ VE PRATİKTE FELSEFE DİSİPLİNLERİ
DERLEYEN/ÇEVİREN: DOĞAN ÖZLEM

YAYINA HAZIRLAYAN: EBUBEKİR DEMİR
REDAKSİYON: MAK GRUP REDAKSİYON EKİBİ
GÖRSEL YÖNETMEN: NURULLAH ÖZBAY
GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA: TAVOOS

ISBN 978-605-69955-4-5

BASKI: AYRINTI BASIMEVİ ANKARA - SERTİFİKA NO: 13987

I. BASKI: OCAK 2020

İLETİŞİM ADRESLERİ
CINNAH CD. KIRKPINAR SK. 5/4
06420 ÇANKAYA ANKARA
TEL.: 0312. 439 01 69
www.folkitap.com
bilgi@folkitap.com
siparis@folkitap.com
www.twitter.com/folkitap

TEORİ VE PRATİKTE
FELSEFE DİSİPLİNLERİ

DERLEYEN/ÇEVİREN
DOĞAN ÖZLEM

DOĞAN ÖZLEM

İzmir’de doğdu (1944). Lise öğrenimini tamamlamadan çalışmak zorunda kaldı. Sivas’a er olarak askere gitti (1965) ve liseyi askerliği sırasında dışarıdan sınavlara girerek bitirdi. İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünden mezun oldu (1971). Almanya’da bulundu ve çeşitli işlerde çalıştı (1971-1974). Mezun olduğu bölümde *Max Weber’de Bilim ve Sosyoloji* adıyla yayımlanan doktora tezini tamamladı (1979). Yükseköğrenimi ve doktora çalışması sırasında (1967-1979) Almanya’da ve Türkiye’de işçi, büro memuru, sendikacı, muhasebeci ve yönetici olarak çalıştı. Ege Üniversitesi Felsefe Bölümünde asistan olarak göreve başladı (1980). 1988’de doçent, 1993’te profesör oldu. 2001’de kendi isteğiyle emekliye ayrıldıktan sonra, aynı yıl içinde, Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümünde yeniden akademik hayata döndü ve uzun süre bölüm başkanlığı yaptı. 2003’te *Anlama ve Yorum: Doğan Özlem Armağan Kitabı* yayımlandı. 2004’te TÜBA Hizmet Ödülü’nü aldı. Yeditepe Üniversitesi Felsefe Bölümü’nde çalıştı (2007-2014). 5 Mayıs 2016’da İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü ev sahipliğinde ‘Doğan Özlem: Felsefede Elli Yıl’ sempozyumu düzenlendi.

Başlıca eserleri: *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi* (1986), *Metinlerle Hermeneutik Dersleri* (1996), *Tarih Felsefesi* (1996), *Mantık* (2000), *Bilim Felsefesi* (2003), *Kavramlar ve Tarihleri* (2003), *Etik* (2014), *Tarihselci Gelenek: Diltthey-Weber-Gadamer, Tartışmalar* (2018)

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	11
DOĞAN ÖZLEM	
GİRİŞ	13
FELSEFE	
ALWIN DIEMER	
BİRİNCİ KISIM	
TEORİDE FELSEFE DİSİPLİNLERİ	
1	33
ONTOLOJİ	
ALWIN DIEMER	
2	72
METAFİZİK	
FRITZ HEINEMANN	
3	96
BİLGİ KURAMI	
DIEMER, HEINEMANN, KRINGS, BAUMGARTNER	
4	163
DOĞA FELSEFESİ	
MARGENAU, KÖNIG	
5	231
BİLİM KURAMI	
WOLFGANG STEGMÜLLER	
6	264
MANTIK	
FEYS, PATZIG	

İKİNCİ KISIM
PRATİKTE FELSEFE DİSİPLİNLERİ

I	333
DİL FELSEFESİ	
WALTRAUD BUMANN	
2	361
ETİK	
DELIUS, HEINEMANN	
3	415
ESTETİK	
FRENZEL, HEINEMANN	
4	453
HUKUK FELSEFESİ	
GÜNTHER STRATENWERTH	
5	466
TARİH FELSEFESİ	
IRING FETSCHER	
6	499
SIYASET FELSEFESİ	
JÜRGEN V. KEMPSKI	
DİZİN	533

SUNUŞ

Bazı Batı ülkelerinde köklü bir yayın geleneği vardır: Yirmişer, otuzar yıllık aralarla –ki bu aralar gitgide kısalmaktadır– felsefede ve bilimlerdeki son durum, felsefenin ve bilimlerin sistematik tanıtımını konu alan ve problemlerinin tarihsel bir betimini içerecek şekilde, kitap veya kitap dizisi hâlinde okuyucuya sunulur. Bu kitap veya kitap dizisi, felsefede ve ilgili bilim alanında o ülkede uzmanlığını kabul ettirmiş kişilerin kendi uzmanlık alanları üzerine yazılarından oluşur.

Bu kitapta, bu tür iki kitaptan seçilmiş yazıların çevirileri yer almaktadır.¹ Okundukça görülebileceği gibi, ortalama on beş ila otuz beş sayfalık bu yazılar, sadece ilgili felsefe disiplinini tanıtmaya amacına da yönelik değildir. Yazarların kendi bakış açılarından o disiplinle ilgili görüş ve eleştirilerini de içermektedir. Tanıtma, görüş bildirme ve eleştiri tüm yazılarda ortak özellikler olarak bulunmaktadır ki bu özellikler yazılan didaktik olmaktan kurtarıp dinamik ve tartışmaya açık metinler kılmaktadır. Kitapta bazı disiplinler için (mantık, bilgi kuramı, doğa felsefesi, ahlak felsefesi ve estetik) iki ayrı yazıya da yer verilmiştir. Bu yazılar, aynı disiplinin farklı bakış açılarında yine farklı bir şekilde nasıl betimlenebileceğine örnek olmaları bakımından ve okuyucuya bir karşılaştırma yapma olanağı vermek amacıyla art arda konulmuşlardır.

Türkçede felsefe disiplinlerini tek tek ve hele son durumlarıyla tanıtan telif ve çeviri yayınlar yok denecek kadar azdır.²

¹ A. Diemer, I. Frenzel, *Philosophie*, Frankfurt 1970, 4. baskı; F. Heinemann, *Die Philosophie im XX. Jahrhundert*, Darmstadt 1970, 2. Baskı.

² Bkz. H. Heimssoeth, *Felsefenin Temel Disiplinleri*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986.

Beni başlangıçta bu çevirileri yapmaya yöneltten etken, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Sistemantik Felsefe Anabilim Dalında vermekte olduğum derslerde, öğrencilerimin eline disiplinleri tanıtıcı birer metin verebilmektir.

Okuyucunun hocalığıma yorarak hoş göreceğini umduğum bir uyarı yapmaktan kendimi alamıyorum: On beş ile otuz beş sayfalık bu yazılar, şüphesiz ki, ilgili felsefe disiplinini hakkında bir genel çerçeve bilgisinden ve bazı eleştirel tutamaklardan fazlasını veremez. Bu yazılarda, disiplinlerin tüm konu ve problemlerine yer verilemeyeceği açık olduğu gibi, birkaç cümle veya paragraf içinde ele alınan konu ve problemlerin yüzlerce yıllık koca birer tarihleri olduğu unutulmamalıdır. Zaten kitap, esas işlevini, felsefeye ilgi duyan okuyucuyu burada bildirilenlerle yetinmeyen bir sorgulama, eleştirme ve araştırma; uzman okuyucuyu ise yeniden düşünme etkinliğine yöneltebildiği oranda yerine getirmiş olacaktır.

Kitabın, Türkçede türünün ilk örneği olarak bir geleneğin başlatıcısı olmasını ve muhtaç olduğumuz insan tipinin, yani düşüncede ve eylemde özgür insanlarımızın sayıca artmasına katkı getirmesini diliyorum.

Önceki baskılarda *Günümüzde Felsefe Disiplinleri* olarak yayımlanan elinizdeki eseri, aradan geçen uzun zamanı dikkate alarak, *Teori ve Pratikte Felsefe Disiplinleri* olarak değiştirmenin uygun olacağını düşündüm. Bu yeni baskıda eser yeniden gözden geçirildi ve genel düzenlemeler dışında herhangi bir değişikliğe gidilmedi.

DOĞAN ÖZLEM
İSTANBUL 2020

GİRİŞ

FELSEFE

ALWIN DIEMER

1. Genel

Felsefe, hiç de insan kültürünün kökenlerinde yer alan, onunla birlikte ortaya çıkmış bir fenomen değildir. Bir kez o, oldukça geç doğmuş ve insan kültürüne sonradan katılmış bir fenomendir. O, insan kültürünün belli bir aşamasında, insanın kendisini, evreni ve içinde yaşadığı çevreyi anlamak için duyduğu ihtiyacı karşılamak üzere başvurulan bir düşünme ve düşünüm olarak ortaya çıkmıştır. Bu, onun hem temel –bu demektir ki bugün için de geçerli olan– niteliğini hem de tarihsel kökenini yapan şey olagelmıştır.

Felsefe, insanın düşünümsüz, yani kendisi, doğa ve çevresi hakkında sorgulamalara girişmeden sürdürdüğü, yaşamı karşısında her zaman az veya çok ‘doğa dışı’ bir fenomen olarak kendisini gösterirse de, felsefeye ait sorular, problemler ve çözüm denemeleri, yine de sürekli olarak bu zeminden, insanın doğal yaşamından filizlenirler. Hatta bu yüzden, yaşamdan kopuk en soyut felsefe bile, en sonunda ve daima insan yaşamına ait bir fenomen olarak kendini gösterir. Öyle ki felsefenin tarihselliği de temelini burada bulur. Felsefe soruları ve felsefe problemlerine her dönemde benzer veya değişik yanıtlar ve çözüm denemeleri getirilir. Hatta öyle ki, felsefi düşünüm ‘felsefenin felsefesi’ne de yönelebilir. Problemler hakkında her dönemde ileri sürülen çözümler, felsefe sistemleri ve felsefe okulları hâlinde karşımıza çıkar. Felsefe, bir bakıma, sorulara ve problemlere getirilen yanıtlar ve çözüm denemeleri, bu yanıt ve çözüm denemelerinin yol açtığı yeni soru ve problemler topluluğudur.

2. Anlam

‘Felsefe’ sözcüğü Grekçe kökenlidir ve asıl anlamlarını pratik yaşamda bulan iki sözcükten oluşur: ‘Sophia’, her şeyden önce, beceri, yapabilme gücü/iktidar, işbirlik ve zekâ anlamlarına gelir. Onun taşıdığı ‘bilme’ ve ‘bilgelik’ anlamları ikincildir. Greklerin ‘sophos’tan ilk anladıkları şey, ‘beceri ve iktidar sahibi kişi’dir. ‘Sophist’ öncelikle yaşam deneyimi olan muktedir kişi demektir, ki giderek her şeyden haberdar olan bilge kişi anlamını da kazanmıştır. ‘Philo-soph’ (filozof), öncelikle deneyimli olmaya istekli, daha sonra da –yapabilmek için– bilmeye ilgi ve sevgi duyan kişidir (‘Philos’, dost, arkadaş, ‘seven’ demektir). ‘Filozof’ sözcüğüyle ilk kez Herodot’un tarihinde karşılaşırız. Herodot, sözcüğü, birincil anlamında, yani yaşam deneyimi fazla kişi anlamında kullanılır. Örneğin o, Atinalı Solon’u, birçok ülkeyi gezip görmesinden dolayı ‘theoria’ (görme, kuşatıcı bakış) sahibi bir filozof sayar. Sözcüğü bu anlamıyla ilk kez Pythagoras kullanmış olmalıdır. Daha sonra Herakleitos’ta da sözcüğün bu anlamına rastlarız: “Felsefe yapan insanlar pek çok şeyden haberli olmak zorundadırlar.” Kavramın bugünkü kullanımıyla ilk pekin anlamına Platon’da rastlanır ve onun kavrama verdiği anlam, o zamandan beri Batı düşüncesinde yaygın olarak benimsenmiştir.

3. Tarih

Felsefe tarihinin alan ve sınırlarını saptayıp betimlemek yine ancak felsefi bir zemin üzerinde mümkündür ve bu yüzden felsefe tarihi çalışmaları, her zaman belli bir felsefi kavrayıştan hareketle yapılır.

Felsefe tarihine yönelik çalışmaları ve betimleme tarzlarını aşağıdaki tiplere ayırabiliriz:

- i. *Bilgi vericilaktarıcı felsefe tarihleri*: Bunlar, mümkün olduğunda ‘nesnel’ bir tarzda filozofların, felsefi okul-

BİRİNCİ KISIM
TEORİDE FELSEFE DİSİPLİNLERİ

I
ONTOLOJİ
ALWIN DIEMER

1. Genel

Doğal ve günlük yaşamımızda, karşılaştığımız, önümüzde duran şeyin ‘gerçek’ bir şey olduğunu; onun tıpkı kendimiz gibi ‘var’ olduğunu söyler ve bunu apaçık, kendiliğinden anlaşılır sayarız. Öyle ki, bu durumda ‘gerçek olma’nın ve genellikle ‘varlık’ın ne ifade ettiği gibi bir soruyla pek ilgilenmeyiz bile. Bu tavır, özel gerçeklik alanlarında etkinlik gösteren bilimlerin içinde de görülür. Örneğin biyoloji, canlılarla (organik alan), fizik, cansız maddeyle (inorganik alan) bu tavır altında ilgilendirilir. Yani bilimlerin, dayandıkları ‘gerçeklik’ tasarımının ne olduğunu soru konusu yapmazlar. İşte, felsefe, günlük yaşamımızda ve bilimde güçlü bir şekilde benimsenen bu naif tavır karşısında, verili olanı göz ardı etmeksizin, genel olarak ‘varlık’ı ve ‘varolan’ı kendisine konu kılar. Bu konuyu araştırmak, felsefenin temel disiplininin, Aristoteles’in ‘ilk felsefe’ adını verdiği bir disiplinin ana görevidir. Aristoteles ‘ilk felsefe’nin görevini şöyle tanımlamıştır: “Varolanı varolan olarak, özü ve belirlenimleriyle saf hâlde ele almak.”

Ancak konu, Batı felsefesinde daha Sokrates öncesi dönemden beri felsefe incelemelerinin sürekli yöneldiği bir konu olmuştur. Bu dönemin geç düşünürlerinin *peri physeios* (Doğa Üstüne) başlığıyla yazdıklarına baktığımızda; buradaki ‘doğa’ kavramının günümüzün doğa bilimlerinin modern doğa kavramından farklı olduğunu görürüz. Dolayısıyla İyonyalı doğa filozoflarının doğa felsefeleri de farklıdır. Daha sonra *doğa* ilk kez Parmenides tarafından kullanıldığı şekliyle, ‘varolan’ anlamına gelmiştir. Ama bu terimle, hiç de

Metafizik, felsefe disiplinlerinin tartışmaya en açık olanı, başı en çok derde gireni ve en ilgi çekicisidir. O, en yaygın anlamıyla, *tüm yaşam ve bilgimiz hakkında bütüncül bir yorum olma çabası gütmekle, bizzat felsefeden başka bir şey değildir*. Ama aynı zamanda adını bir rastlantıya borçlu olan metafizik, felsefenin gayrimeşru çocuğudur. O adını, Aristoteles'in yazıları içerisinde fizikle ilgili olanları izleyen (*meta ta physika*) yazılar olarak bulmuştur. Simplikios tarafından vurgulanan anlamıyla da, *metafizik* sözcüğü, aynı zamanda doğa ötesinin, fizikten sonra bilinmesi gereken özlerin öğretilerine verilen ad olmuştur. Oysa Aristoteles sadece 'ilk felsefe'den söz etmişti. *O, ilk felsefeden, deneyden bağımsız, a priori, zorunlu bilme (wissen) biçimi olarak söz eder yani:*

- i. *İlk prensip ve temel nedenlerin bilgisi* (Prensipler öğretisi).
- ii. *Varolan olarak varlık hakkındaki bilgi* (Aristoteles, 'varlık' kavramını en genel ve kapsayıcı kavram saydığından, varlık bilgisi, ontolojidir).
- iii. *Yetkin öz, ilk töz ve evrenin kendisi hareket etmeyen hareket ettiricisi hakkındaki bilgi* (teoloji).

Bu kavramsal saptamalar, bugüne kadar metafizik tarihini olumlu ve olumsuz yönlerden etkileyip durmuştur. Örneğin, metafizik Ortaçağda *felsefi* bilimlerin kraliçesi sayılmıştır. Hatta günümüzde bile, o, katolik çevrelerde 'felsefenin tüm özel alanlarının bağlı bulunduğu son temeli gösteren ana bilim' (Lotz) olarak görülmektedir. Ana bilim olarak metafizik, tüm Ortaçağ boyunca açınılamacı/vahiyçi teolojiden destek görmüştü. Ne var ki, Yeniçağda ana bilimin bilgi kuramı olmasıyla, metafizik bu özelliğini yitirmiştir.

1. Metafizik Çevresindeki Savaş

Metafiziğin savları hiçbir zaman tartışmasız kabul gören savlar olmamışlardır. Daha İlkçağda bu savlar sofistler, nihilistler ve septiklerce yadsınmıştır. Ama şurası da dikkate değerdir ki, metafiziğe karşı takınılan her tavır, bizzat belirli bir metafiziğe bağlı olmuş ve her zaman öteki türden metafiziksel tasarımlara dayatılmıştır. Öyle ki tüm yadsımalara ve hakkında çıkarılan tüm ölüm ilânlarına rağmen, metafizik, külleri arasından sıyrılıp yeniden canlanan bir Anka kuşu gibi daima üste çıkmayı bilmiştir. Yeniçağ, Galilei ve Descartes'la birlikte, Aristoteles metafiziğine karşı yeni bir matematik ve bağlı olarak da yeni bir matematiksel doğa bilimine yer açmak için girişilen saldırılarla başlamıştır. Ne var ki hemen ardından, teolojiden ya tamamen bağımsız ya da kısmen teolojik olan yeni metafizikler ortaya çıkmıştır. Yani Descartes'ın, Spinoza'nın, Leibniz ve Wolff'un metafizikleri ortalığı kaplamıştır. Bu metafiziklerde açıklama yerine akla başvurulmuş, bir dedüktif sisteme dayanılarak evrenin yapısı, *more geometrico* tarzında kavranmak istenmiştir. Bu metafizikler, özellikle Locke ve Hume gibi empiristlerce hemen yadsınmışlardır. Çünkü empiristlere göre tüm bilimiz deneyden çıkar ve akıl kendi başına evren hakkında hiçbir bilgi oluşturamaz. Bu saldırılar, en yüksek noktasını Kant'ın *Salt Aklın Eleştirisi*'nde bulur. Eleştirel ilke, görüden yoksun kavramların boş olduğuna dayanır, ki bu Leibniz-Wolff metafiziğine karşı yöneltilmiş bir ilkedir ve aynı zamanda geleneksel metafiziğin her üç bölümünü de kapsar; yani rasyonel ontoloji, teoloji ve psikolojiyi. Özellikle de bu geleneksel metafiziğin, aklın tek başına duyu verileri olmaksızın nesnelere oldukları gibi bilebileceği kabulünü karşısına alır. Ama Kant, böyle yapmakla, metafiziği hiç de alıp bir yana atmaz. Tersine o, bir bilim olarak kabul edilebilecek yeni bir metafiziğin temellerini atmaya çalışır. Ne var ki bu saldırılardan hemen sonra metafizik, hiç de bir bilim olarak karşımıza çıkmaz. Tersine, özellikle Kant'tan sonra metafizik, bir diyalektik spe-

II

BİLGİ KURAMI, MANTIK VE BİLİM

FRITZ HEINEMANN

Bilgi sorunu, özel bir felsefe disiplininin konusu olmadan önce de sürekli filozofları meşgul etmiştir. Bilgi kuramı, ilk kez Yeniçağda ayrı bir disipline dönüşmüşse de Eskiçağın metafiziğinde de, Ortaçağın teolojisinde de hep temel bilim olmuştur. Bilgi kuramının kurucusunun *İnsan Anlığı Üzerine Bir Dene-me* adlı yapıtıyla John Locke olduğu kabul edilir. O, Tanrı ve evren üzerine spekülasyonlara başvurulmadan önce, insan anlığının çözümlenmesini ve insan anlığının sahip olduğu olanakların araştırılmasını talep etmiştir. Onun bu konuda kendisine koyduğu amaç şuydu: ‘Bilginin kökeni, doğruluğu ve sınırlarını, buna göre de inanç, kanı ve yargılarımızın derece ve temellerini’ araştırmak. Kendisine bu amacı koyarken, Locke, farkında olmadan bilgi kuramının tanımını da yapıyordu. Bu tanım yönlendirici olmuştur. Bize de aşağıda sonradan aşmak zorunda kalacaksa da bu tanım yol gösterecektir.

1. Bilgi Kuramı ve Mantık

Gerçekte hiçbir zaman birbirinden ayrılmamalarına rağmen, bu yeni disiplini (bilgi kuramını) mantıktan ayrı olarak ele almak, onu daha iyi anlamamızı sağlar. Mantık, esas olarak, bilgimizin *biçimini* çözümler; o, doğru düşünmek ve sağlam çıkarımlar yapmak için gözetilmesi gereken kuralları formüle eder. Formel mantık, önermelerin, çıkarımların ve yöntemlerin yapısını araştırır. Bunu yaparken de önermelerin içerikle-riyle ilgilenmez ve sadece onların mantıksal formuna bakar. O, ‘doğru’, ‘yanlış’ gibi doğruluk değerlerine başvurursa da bu kavranılanla tanımlamaz; yani mantık doğruluk sorununu

tartışmaz; o bu sorunu bilgi kuramına bırakır. Buna karşılık, bilginin *içeriksel* yönü bilgi kuramının başlıca konusudur. Bilgi kuramında şöyle sorular sorulur: Neyi bilebiliriz? Biz nesnelere oldukları gibi mi, yoksa bize göründükleri gibi mi biliyoruz? Hiçbir şey bilemeyeceğimizi savunan *septikler* haklı mıdır? Haklı değilse, bilgi konusunda hangi kesinlik derecelerine ulaşabiliriz? Olabilirlik mi, olasılık mı, kesinlik mi, yoksa hatta apaçıklık mı? Bir önermeyi doğru yapan ölçüt nedir? Doğruluk önermelerle mi sınırlıdır? Bazı pozitivistlerin savunduğu gibi doğruluk, bilimlerin işi midir? İçeriksel ve formel olarak bilginin çeşitli tarzları var mıdır? Eğer varsa, bilginin sınırlarını saptamayı istemek anlamsız olmaz mı? Bu türlü sorular, bilgi kuramının temel ve kaçınılmaz sorularıdır.

Bilgi kuramı ve mantık ilke olarak birbirinden ayrı tutulurlarsa da aslında birbirine bağlıdır. Çünkü içerik ve formu birbirinden ayırmak ancak bir soyutlamadır. Mantık kuralları ancak içeriksel önermelere (Sokrates bir insandır.) uygulanabilirler. Bazı mantıkçılar, bu konuda çok belirgin bir bilgi-kuramsal tutuma sahiptirler. Onlara göre, örneğin sadece tekil şeyler vardır ve evrensel/tümel şeyler indüksiyon yoluyla bu tekil şeylerden türetilmişlerdir. (J. S. Mill, *Mantık*). İşte bu nedenle bilgi kuramı mantığa çok sıkı bir biçimde bağlıdır. Mantıksal olarak çelişkili olan bir önerme içeriksel bakımdan doğru olamaz. Mantık bilgi kuramına göre çok daha hızlı bir gelişme gösterdiğinden beri, bilgi kuramı, yaşlı kız kardeşinden çok daha fazla yararlanmaya başlamıştır.

2. Bilgi Kuramı ve Bilim

Mantık ve bilgi kuramı, en yüksek formel doğruluk peşindeki matematik ve içeriksel kesinliğe ulaşmak isteyen doğa bilimleriyle çok sıkı bir ilişki içindedir. Özellikle mantık, Russell ve Whitehead'ın çabalarıyla soyut bir cebire indirgenmiş bulunmaktadır. Ama mantık, matematiksel kanıtlama, yöntem ve sistem yapılarını ele alırsa, bilgi kuramı da kendini

Ileri Okumalar

- Geyser, J., *Grundlegung der Logik und Erkenntnistheorie*, 1919.
- Conrad-Martius, H., *Die erkenntnistheoretischen Grundlagen des Positivismus*, 1912.
- Schneider, P., O., *Positivismus und seine Probleme*, 1968.
- Heinemann, F., *Neue Wege der Philosophie*, 1929.
- Heinemann, F., *Einführung in die Philosophie der Gegenwart*, 1929.
- Pap, A., *Analytische Erkenntnistheorie*, 1955.
- Stegmüller, W., *Hauptströmungen der Gegenwartsphilosophie*, 1965.
- Aster, E. V., *Prinzipien der Erkenntnislehre*, 1913 [Bkz. *Bilgi Teorisi ve Mantık*, çev. Macit Gökberk]
- Habermas, J., *Theorie und Praxis*, 1969.
- Hünemann, P., *Der Durchbruch des geschichtlichen Denkens im 19. Jahrhundert*, 1967.
- Landgrebe, L., *Phaenomenologie und Geschichte*, 1968.
- Ewald, O., *Avenarius als Begründer des Empiriokritizismus*, 1905.
- Carstanjen, F., R. *Avenarius biomechanische Grundlegung der Erfahrung*, 1894.
- Buzello, H., *Kritische Untersuchungen von Ernst Mach's Erkenntnistheorie*, 1911.
- Stegmüller, W., *Das Wahrheitsproblem und die Idee der Semantik*, 1957.
- Specht, E. K., *Die sprachphilosophische und ontologische Grundlagen im Spaetwerk Ludwig Wittgensteins*, 1963.
- Wellmer, A., *Methodologie als Erkenntnistheorie, Zur Wissenschaftslehre Karl Poppers*, 1967.
- Albert, H., *Traktat über kritische Vernunft*, 1968 (Albert'in görüşleri için bkz. E. Ströker, *Bilim Kuramına Giriş*, çev. Doğan Özlem, 1989]
- Weck, E., *Der Erkenntnisbegriff bei Paul Natorp*, 1913.
- Miller, A., Postowska, B., *Das Problem der individualistischen Begriffsbildung bei Heinrich Rickert*, 1955.

- Eisler, R., *Nietzsches Erkenntnistheorie und Methodologie*, 1902.
- Hilpert, C., *Die Untersuchungen der Intuition bei Henri Bergson*, 1914.
- Ingarden, R., *Intution und Intellekt, bei Henri Bergson*, 1923.
- Cueppers, C., *Die erkenntnistheoretische Grundlagen Wilhelm Diltheys*, 1933.
- Erxleben, W., *Erlebnis, Verstehen und geschichtliche Wahrheit, Untersuchungen über die geschichtlichen Stellung von Wilhelm Diltheys Grundlegung der Geisteswissenschaften*, 1937.
- Altmann, A., *Die Grundlagen der Wertethik. Max Schelers Ethik- und Seinslehre in kritischen Analyse*, 1931.
- Poell, W., *Wesen und Wesenserkenntnis. Untersuchungen mit Berücksichtigung der Phaenomenologie Hursserls und Schelers*, 1936.
- Marcuse, H. *Reason and Revolution*, 1941 [Mantık ve İhtilâl adıyla Türkçeye çevrilmiştir.].
- Braunbehrens, H. V., *Klages Lehre vom begrifflichen Erkennen*, 1937.
- Schneider, K., *Zur Kritik der Urteilslehre Franz Brentanos*, 1915.
- Bergmann, G., *Realism, A critique of Brentano und Meinong*. 1967.
- Adorno, T. W., *Zur Metakritik der Erkenntnistheorie, Studien über Husserl und die phaenomenologischen Kategorien*, 1956.
- Tugendhat, E., *Der Wahrheitsbegriff bei Husserl und Heidegger*, 1967.
- Pöggeler, O., *Der Denkweg Martin Heideggers*, 1963.

Temel Bilgi Kuramı Eleştirisi ve Bilgi Kuramı Tarihi

- Schlick, M., *Allgemeine Erkenntnistheorie*, 1925.
- Schlick, M., *Über das Fundament der Erkenntnis*, 1934.
- Hilbert, D., *Die Grundlagen der theoretischen Logik*, 1927.
- Cohen, H., *Kants Theorie der Erfahrung*, 1871.
- Cohen, H., *Logik der reinen Erkenntnis*, 1902.
- Cassirer, E., *Das Erkenntnisproblem in der Philosophie und Wissenschaft der neueren Zeit*, 3 cilt 1923/29.
- Windelband, W., *Geschichte der abendlaendischen Philosophie im Altertum*, 1923.
- Windelband, W., *Geschichte der neueren Philosophie*, 1928.

- Rickert, H., *Der Gegenstand der Erkenntnis, Einführung in die Transendentalphilosophie*, 1928.
- Rickert, H., *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*, 1924.
- Lask, E., *Die Logik der Philosophie und Kategorienlehre*, 1911.
- Lask, E., *Die Lehre vom Urteil*, 1912.
- Habermas, J., *Erkenntnis und Interesse*,
- Dilthey, W., *Schriften*, 12 cilt, 1922.
- Brentano, F., *Die Lehre vom richtigen Urteil*, 1956.
- Gadamer, H. G., *Wahrheit und Methode, Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, 1960.
- Bischof, N., *Erkenntnistheoretische Grundlagenprobleme*, 1966.
- Ipsen, G., *Zur Theorie des Erkenntnis*, 1926.
- Schuppe, W., *Erkenntnistheoretische Grundlagenprobleme*, 1966.
- Zeller, E., *Über Bedeutung und Aufgabe der Erkenntnis*, 1862.
- Überweg, F., *Über Idealismus, Realismus und Idealrealismus*, 1859.
- Volkelt, J., *Erfahrung und Denken*, 1886.
- Volkelt, J., *Gewissheit und Wahrheit*, 1918.
- Külpe, F., *Erkenntnis und Naturwissenschaft*, 1910.
- Driesch, H., *Über die Grundlagen der Erkenntnis*, 1890.
- Becher, E., *Erkenntnistheoretische Untersuchungen*, 1906.
- Hönigswald, R., *Grundfragen der Erkenntnistheorie*, 1931.

4 DOĞA FELSEFESİ

I DOĞA FELSEFESİNE GİRİŞ HENRY MARGENAU

1. *Doğa Felsefesi Nedir?*

Doğa felsefesi ile doğa bilimi arasındaki ayrım, hiç de kendiliğinden anlaşılır bir ayrım değildir ve bu ayrım hiçbir zaman açık olmamıştır. Avrupa düşünce tarihine bakıldığında, bu iki kavrama yüklenen anlamların yüzyıllar boyu özdeş kaldıkları kolayca saptanabilir. Bu iki bilgi alanı arasında 17. yüzyıldan önce bir ayrım söz konusu olmamış ve hatta ondan sonra özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde her iki terimin anlamları yine özdeş kalmıştır. O zamanlar bir doğa felsefecisi profesör, doğal olarak bir fizikçiydi ve fizikçi olarak o, önce ahlak felsefecisi profesörden, sonra da felsefe profesöründen ayrılmıştır.

İşte bu sıralarda Avrupa kıtasında bir ayrıma başvuruldu ve biri spekülatif ve belirsiz, öbürü ise sağın ve olgulara dayalı iki disiplinden söz edilmeye başlandı. Bazı bilim insanları bağımsız bir doğa felsefesinde meydana gelen bu ayrılmada bilgi açısından mutsuz bir parçalanma görürler. Kendi düşünce yolları içinde sıkı bir empirik sağınlık peşinde koşan öbürleri açısından bu savı, (felsefi) bir otoriteye dayanarak doğrulamayı denemek, sağın bilimden sapmak demektir. Bu yoruma göre, doğa felsefesi matematikselleşmeyen, ilkelerden yoksun ve karanlık bir bilim, yalnızca Ortaçağ insanının kabul ettiği anlamda bir bilimdir. Kuşkusuz böyle bir yorum yanılığ içerir.

Doğa bilimi ile doğa felsefesi arasındaki ayrım, tarihsel bir rastlantı sonucu ortaya çıkmış bir ayrım da değildir. Bu ayrımın nedeni, daha çok doğa biliminin modern konumundan dolaydır. Galileo ve Newton'dan önce fizik Tanrının inayetine ya da insanın derinliğine düşünmesine ya da rastlantıya bağlı olarak bulgular ve bulanık tasarımlar veya çok genel kategori sistemleri içinde bir araya toplanan olguların derme çatma bir kompleksiydi. Bilimsel doğruluk öylesine sıradan olabilirdi ki, örneğin Nicolaus Cusanus'un sözcükleriyle 'her parçasından bütünü fışkırdığı' (*ex omnibus partibus relucet totum*) bir şeydi. En sağın bulgu bile bir kozmoloji içermektedir. Bir bilimsel olgudan genel bir yasaya geçme, bu olgu ne kadar büyük önem taşırsa taşısin, disiplinsizce ve rastlantısaldı. Bilimsel olgular üzerine yapılan mantıksal tartışmalar etik ve dinsel problemler üzerine yapılan tartışmalarla aynı stile sahipti ve son ikisi felsefeye ait konular sayıldıklarından bilim de onların bir parçası sayılıyordu.

Ama Galileo ve Newton'la birlikte bilime yeni bir öge girmiş oldu: yöntem. Böylece olgular, şimdi yalnızca bir buluş konusu değil, aynı zamanda bir kanıtlama konusu oluyorlardı. Yani mantıksal düşünceler ve matematiksel dedüksiyonlar, dikkatli gözlem ve deneylere bağlanıyor ve mantık, empirik bilimin içine sokulmuş oluyordu. Bu yenilik, modern bilimin doğuşunda kozmolojik spekülasyonların keyfilğine bir son vermek konusunda çok etkili bir aracı temsil eden Bacon'ın indüksiyon kurallarına başvurulmuş olmakla da sınırlı değildi. Galileo ve Newton'un yöntemleri, hatta Bacon'ın indüksiyon kurallarından oldukça uzaklaşarak, deney ve gözleme, kanıtlanamaz türden tasarımlardan kalkarak doğrulanabilir olgulara geçmek için başvuruyordu. O ana kadar bir olgular kataloğu hâlinde spekülasyonlara karışmış olan bilim, bu kez, dikkatle gözlemlenen olguların örgün bir bütünü olarak, gözlemlenmiş fenomenlerin rasyonel şekilde açıklanmasını sağlayan yöntemlerce desteklenmiş oluyordu. Ama hemen aynı zamanda, oldukça önemli yeni bir problemler dizisi ortaya çıkmış oldu. Bu yöntemler nedir ve onlar neden dolayı

İKİNCİ KISIM

PRATİKTE FELSEFE DİSİPLİNLERİ

I
DİL FELSEFESİ
WALTRAUD BUMANN

1. Genel

1.1. Dil Felsefesinin Konusu

‘Dil’ sözcüğünü bir dar, bir de geniş anlamda kullanırız. Geniş anlamda ve çok genel olarak bu terimden, kuramsal, duygusal ve istence bağlı (bilgisel, duygusal ve buyruksal) içeriklerin anlamlı işaretlerle ifade edildiği ve haber verildiği bir aracı anlarız. Bir *ses dili* yanında, dar anlamda bir *işaret dili* (örneğin trafik işaretlerinin dili) ve bir *pantomim dili* (örneğin sağır ve dilsizlerin dili) olduğunu da biliriz. Giderrek, ‘dil’ sözcüğünü yükseltmiş bir anlam içinde de kullanırız. Örneğin ‘doğanın dili’nden veya bir savaş dilinden söz ederiz. Dar anlamda dile, özellikle *söz diline*, insanın özel ayrıcalığını, sahipliğini yapan bir şey gözüyle de bakarız çünkü dil insan tinine ve aklına kopmaz bir biçimde bağlıdır. Gerçi *hayvan dilinden* (daha doğrusu *hayvan dillerinden*) de söz edilirse de, insan diliyle hayvan dili (veya dillerinin) akraba olup olmadıkları veya ne derece akraba oldukları oldukça tartışmalıdır. F. Kainz, hayvan dili alanına ilişkin olgu, problem ve kuramların bir toplu betimini şu sözlerle yapmaktadır: “Hayvan dilinden söz edildiğinde, burada, sabit bir bilinç (mekanik ve güdüsel bir algılamının doğurduğu bir bilinç) düzleminde benzetmeye dayalı bir seslendirmeyi anlamak mümkündür.”³⁸ Bu nedenle aşağıda ancak insan dillerinden söz etmek gerekecektir.

³⁸ Kainz, *Hayvanların Dili*, 1961, s. 12.

1.2. Dilin Görünümleri

İnsan diliyle sınırlanmış bu dil kavramında çeşitli görünüm-ler karşımıza çıkar. Daha W. v. Humboldt, dilden ‘ergon’ (kurallar sistemi ve sözcükler haznesi olarak dil) ve ‘energeia’ (sürekli yinelenen bir konuşma etkinliği olarak dil) olarak söz etmiştir. H. Steihsal, bugüne kadar sık sık yinelenen bir ayırım yapmıştır. O dilde şu üç ögeyi ayırmaktadır:

i. *Konuşma*: Dilin burada ve şimdi için düşünülmüş eylemi veya kullanımı.

ii. *Dil etkinliği*: Dil, fizyolojik bir enerjiiyi, yani sesi, hece hâline dökme etkinliği olduğu kadar, düşünülmüş olan şeyi bu hecelerde dışa vurma etkinliği ve aynı zamanda kapasitesidir.

iii. *Dil içeriği*: Dil etkinliğinden çıkan ve konuşma sırasında başvuru lan, yapılmış ögeler. Bunlar düşünülen şeyi (objeyi) dışa vurması gereken şeylerdir.³⁹

G.v.d. Gabelentz de Steihsal’inkine benzer bir sınıflandırma yapmıştır. Ama dilbilimciler çevresinde en tanınmış sınıflandırma, F. de Saussure’un yaptığı sınıflandırmadır. Onun ‘langage’ (insani dil yetisi), ‘langue’ (somut dil), ‘parole’ (dil edimi) ayırımı genç dil araştırmacılarını oldukça etkilemiş, bu ayırma dördüncü bir moment olarak ‘parler’ (bireysel dil stili) eklenmiştir. Son olarak K. Bühler’in araştırmalarına dayanılarak, dildeki bu dört görünüm, dikotomik bir şema içerisinde şöyle gösterilmiştir:

I.	II.
1. Konuşma eylemi	1. Dil Aygıtı
2. Konuşma edimi	2. Dil Şeması

I. sütun, özneye ilişkin fenomenleri; II. sütun ise öznen den bağımsız, ama daha doğrusu özneler arasında oluşup

³⁹ Steihsal, *Gramer, Mantık ve Psikoloji*, 1855, s. 137.

- Augustinus, *Tanrı Devleti*.
 Machiavelli, *Prens*.
 Machiavelli, *Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio*.
 Hobbes, T., *Leviathan*.
 Locke, J., *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*.
 Montesquieu, *Kanunların Ruhu*.
 Rousseau, J. J., *Toplum Sözleşmesi*.
 Kant, I., *Ebedî Barış*.
 Mill, J. S., *Representative Government*.
 Humboldt, W.v., *Ideen zu einem Versuch, die Grenzen der Wirksamkeit des Staates zu bestimmen*.
 Hegel, G. W. F., *Schriften zur Politik und Rechtsphilosophie*.
 Hegel, G. W. F., *Grundlinien der Philosophie des Rechts*.

Tarihler ve Yeni Yapıtlar

- Sabine, G. G., *A History of political theories*, New York 1937.
 Stanka, R., *Geschichte der politischen Philosophie*, 1949.
 Strauss, L., *Natural Right and History*, 1953.
 Cassirer, *Devlet Efsanesi*.
 Dempf, A., *Sacrum Imperium, Geschichts - und Staatsphilosophie des Mittelalters und der politischen Renaissance*, Münih/Berlin 1956, 2.baskı (Ortaçağda siyaset felsefesi ve devlet öğretisi üzerine çok önemli bir kaynaktır).
 Woldenzorf, K., *Staatsrecht und Naturrecht in der Lehre Widerstandsrecht des Volkes*.
 Meinecke, F., *Die Idee der Staatsraison*, Münih 1929, 3. Baskı.
 Quabre, G., *Tar a Ri. Variationen über ein konservatives Thema*, Berlin 1927.
 Leibholz, G., *Strukturprobleme der modernen Demokratie*, Karlsruhe 1958.

'Siyaset Bilimi' Üzerine

- Crick, R., *The American Science of Politics, Its Origins and Conditions*, London 1959.
 Brecht, A., *Political Theory, the Foundations of Twentieth-Century* 1959.

Demokrasi Kuramı Üzerine

Lippmann, W., *Die Gesellschaft freier Menschen*, Bern 1945 (Özgür İnsanlar Toplumu).

Lippmann, W., *The public Philosophy*, New York 1956 (Toplum Felsefesi).

Somary, F., *Krise und Zukunft der Demokratie*, Zürich 1952 (Demokrasinin Krizi ve Geleceği).

Flechtheim, O. K. (Ed.) *Grundlegung der politischen Wissenschaft*, Meisenheim 1958⁵⁶

Yazarın Bu Yazıdaki Görüşleri İçin

Richardson, L. F., *Generalized Foreign Politics*, London 1959.

Kempski, J. v., *Wie ist Theorie der Politik möglich?*, In: Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft, sayı 106, 1950.

Rapoport, A., *Fights, Games and Debates*, Michigan 1960.

Kempski, J. v., *Grundlegung zu einer Strukturtheorie des Rechts*, In: Akademi der Wissenschaftes und der Literatur, 1961.

Braybrooke, D., *The Expanding Universe of Political Philosophy*, in: The Review of Metaphysics, vol XI, no.4 s. 648.

⁵⁶ Ayrıca bkz. G. Sartori, *Demokrasi Kuramı*, çev. Deniz Baykal, Türk Siyasi İlimler Demegi Yayınları. (Çev.)

DİZİN

A

Abelard 16

açıklamalar 250

adalet 69, 88, 89

Adorno 161, 422, 425

agnostisizm 97

ahlak (moral, Sitte) 362; ~ yasası 25, 373, 374, 375, 385, 399; hümanist ~ 363

ahlaklılık (moralite, Sittlichkeit) 362; ~ın tek dayanağını özgürlükte bulan etikler 370

ahlaksal (moralisch, sittlich) 362; ~ bakım-dan doğru eylemin mahiyeti sorunu 366; ~ belirlemicilik 368; ~ buyruk 362, 363, 364, 371, 377, 383; ~ buyruk ve taleplerin herhangi bir biçimde temellendirilmesi 366; ~ buyruk ve taleplerin niteliği sorunu 366; ~ değer(ler) 366, 367, 370, 371, 372, 373, 386, 387; ~ değerlerin sezgisel bilgisi 366; ~ değer niteliklerinin bilgisi 367; ~ değer yargıları 367, 381, 387; ~ değer yargılarının neliği 366; ~ eşitlik duygusu 402; ~ eylem 382, 506; ~ hukuk devleti düzeni 479; ~ kişi 464; ~ niyet ve tasarımlar 368; ~ özgürlük 382; ~ yargılar 361; ~ yaşam 372, 400, 401; ~ değerinin içeriği 371

Akademia 16

akıl 478, 480; ~ doğrusu 18; ~ hukuku 459, 529; ~ın olgusu (Faktum der Vernunft) 374; ~ın (ya da doğanın) hilesi 479

aksiyom(lar) 240, 242, 268; ~ sisteminin özgül kavramları 241

aksiyomatik sistem 241, 242, 261, 308

Alexander, Samuel 74, 226

algı (Perception) 108, 135, 171: ~lar rap-sodisi 171, 176

Alman: ~ Aydınlanması 17, 34; ~ felsefesi 23; ~ hukuku 509; ~ Idealistleri 499; ~ Idealizmi 17, 18, 151, 158, 205, 416; ~ Tarih Okulu 461, 462

altruizm 379

Amerikan: ~ behavioristleri 338; ~ Okulu 351

Amiel 85

Ammonios 320

amor fati 445

Anaksagoras 137, 138

Anaksimandros 16, 136, 137

analitik: ~ biyoloji 226; ~ felsefe 102, 111; ~ ve sentetik önermeler 126

analoji 58, 59, 82

anarşi 504

anımsama 140, 148, 168, 170, 171, 175, 431; ~ kuramı 168

anlam 172, 392, 444; ~dan yoksun önermeler 358; ~ düzeni 446

anlama 195

anlık bilgisi (dianoia) 142

anomalizm 358

Ansiklopedistler 476

Antikçağ 16, 200, 417, 491, 492; ~ın estetik anlayışı 417

antinomi(ler) 60, 74, 254, 258, 277

anti-parlamentarizm 504

antropoloji 61, 88, 229, 335, 384, 395, 400

apaçıklık (Evidenz) 316

apeiron 136, 137

Apolloncu-Dyonisosçu kutupluluk 59

apori 60; ~ bilgi 34, 134, 148

Aquinolu Thomas 16, 55, 124, 144, 418, 454, 455

araç değerler (Güterwerte) 370, 371

Aristippos 376

Aristokrasi 523

Aristoteles: ~çı sillogistik 328; ~ın algı öğ-retisi 142

arkhe 38

Arnauld, A. 329356

atom: ~ bombası 520; ~ fiziği 116

Attika felsefesi 16

Augustinus 16, 61, 62, 63, 100, 142, 143, 418, 468, 469, 470

Augustinusçuluk 35

Aurelius, Marcus 16

Avenarius 100, 153, 160, 181

Avrupa: ~ anayasaları 512; ~Batı felsefesi 15; ~ Birliği 521; ~ düşünce tarihi 163

Aydınlanma 17, 21, 473, 474, 480

Ayer, A. J. 125, 135, 357, 387

ayrıştırma: ~ kuralı (Abtrennungsregel) 297; ~a yöntemleri 299

B

Bacon, Francis 16, 116, 146, 164, 200, 267
bağıntı (relation) 43, 52, 57, 58, 149
basit: ~ ideler 82; ~ önermeler 109, 290, 299
Batı: ~ demokrasileri 401, 518, 524, 525;
~ düşüncesi 14, 117, 198; ~ felsefesi 198
Batlamyus 182
Baudlaire 444
Baumgarten 416, 419, 427
Bavink 208, 212, 218
Becher 78, 162, 202, 224
behaviorizm 223
belirlenimcilik (determinizm) 49, 368, 382
Bemays 293, 309
ben 383; ~-bilinci 45, 149, 383
bencilik 475, 476; ~ üstüne kurulmuş bir
devlet içinde erdemli bir yaşam kurmak 476
Benjamin, Walter 425
Bense 204, 207
Bentham, Jeremy 377, 378, 398, 399, 405, 412
Benzerlik 58, 82
Berdajew 156, 485
Bergson 65, 74, 155, 161
Berkeley 16, 84, 118, 121, 125, 148, 169,
178, 181, 182
Bertalanffy 227, 228; ~nin sistem teorisi 228
betimleme 14, 59, 216, 270, 272, 372, 415
betimleyici: ~ semasiyoloji 343; ~ veya çö-
zümleyici kuramlar 384
bilgi (Erkenntnis) 105; ~ ~sinin ~si 101; ~
bilinci 136; ~ metafiziği 97; ~ olayı 105;
~ önermeleri 132; ~ problemi 104, 111;
~ sosyolojisi 112, 116, 134; ~-modusu
101; ~yi ontolojik bir temele çekmek 120
bilim 27, 113, 114, 115, 150, 151, 160, 167,
180, 182, 183, 188, 189, 193, 196, 220,
231, 234, 293, 495, 496, 528; ~ kuramcı-
lığı 104; ~ tarihi 183, 193; ~in görevi 170
bilimsel: ~ bilgi 165; ~ kavrayış 23; ~ olgu-
lar 164; ~ yöntemler 165
bilmek (Wissen) 96, 98, 103, 105, 107, 136,
138, 140; ~ tarzı 125, 391
Birinci Dünya Savaşı 490, 504, 525
Birleşmiş Milletler 521
Bismarck 527
biyoloji 33, 229, 489
Bloch, Ernst 493
Blochinzew 215
Blondel 156
Bloomfield, L. 351
Bochenski 328
Boethius 55, 326, 327
Bohm 216
Bohr 212, 221
Boileau 419

Bollnow, C. F. 384

Bolzano B. 314
Bonaventura 397
Boole 268, 288, 292, 293, 298
Bopp 216
Born 211
Bosanquet 404
Bossuet, J. B. 470, 480, 493
Bridgman 118, 177
Brondal, V. 350
Brower 259, 273, 274, 294
Brunner 156
Brünnig 218
Buber 156, 157
Bunning 226
burjuvazi 473, 486, 524, 526
Butler 377, 378
buyruk etiği 394
Büchel 206, 214, 216, 217
Bühler, K. 334, 342
bürokratik devlet 527

C

canlı problemi 222
canlılık 176, 222, 223, 225, 254, 443
Canterburyli Anselm 16, 143
Carnap 121, 153, 205, 207, 218, 219, 235,
252, 253, 278, 282, 285, 295, 343, 357, 358
Cassirer 38, 39, 154, 207, 218, 359, 426, 449
ceza 509
Charcot 94
Chardus, Teilhard de 226
Charybdis 314
Chomsky 349
Chrissippos 16
Church, A. 262, 295
Cicero 199
cogito 34, 147
Cohen, H. 154, 161, 423, 427, 450
Cohn, J. 423
Collingwood, R. G. 77
common sense 380
Comte 74, 472, 488, 489, 490
Conrad-Martius, H. 206
Courtenay, B. de 347
Croce 82, 423, 427, 448, 450, 496
Crusius 43
Cusanus, Nicolaus 60, 164

Ç

çelişki 59, 482
çelişmezlik: ~ ilkesi (yasası) 40, 42, 43, 309,
319; ~ ve üçüncü hâlin olanaksızlığı 76
Çin: ~ felsefesi 21, 59; ~ etiği 411; ~, Babil,
Mısır ve Grek sanatı 447

- çok değerli: ~ bilgi kuramları 84, 129; ~ mantık 44, 274
çokluk bilgisi 138
- D
- Dacques 226
Dahlmann 499
dalga dili 215
Dante 85, 437
Darwin 356
Darwinizm 226
Dasein 36, 50, 65, 77, 157, 383, 384
De Broglie 196, 216
De Brouwer 44
definens 231, 233, 246
değer(ler) 154, 199, 233, 246, 389, 396, 407, 444, 463; ~ duygusu 372, 393; ~ hiyerarşisi 371; ~ nesnelçiliği 409; ~ ontolojisi 393, 407; ~ yargıları 366, 367, 387, 399, 405; ~ problematiği 429
demokrasi 236, 502, 503, 504, 505, 514, 516, 532
Demokritos 16, 61, 137, 138
deneyim 170, 177, 436; ~ bilgisi 108
deneysel bilimler 140, 153, 244, 245, 247, 248, 250
denklik kuralı (rule of correspondance) 176
Descartes 16, 18, 34, 48, 56, 61, 70, 73, 79, 81, 82, 84, 100, 103, 112, 116, 118, 124, 125, 127, 147, 152, 168, 225, 329; ~'in doğuştan ideler öğretisi 100
despotizm 511, 524, 527
Dessauer 216, 217
devlet 28, 122, 412, 468, 499, 500, 509, 512, 515, 516, 518, 519, 521, 527, 529, 530, 531; ~ bürokrasisi 515; ~ felsefesi 502
devrim 523; ~ felsefesi 527; ~ olgusu 523, 524
Dewey 118, 379
Diamat 202, 208, 215, 227
Diemer 11, 71, 223, 226
dil 333, 335; ~ ailesi 344; ~ aygıtı 335; ~ çözümlemeliği 104, 393; ~ dolayımı 108; ~ düzeyi 355; ~ estetiği 336, 337; ~ etkinliği olarak ~ 335; ~ felsefesi 336, 337, 351, 360; ~ fizyognomisi 335; ~ fizyolojisi 335; ~ içinde ~ üzerine konuşabilmek 340; ~ idealizmi 337; ~ kuramı 337; ~ ontolojisi 337; ~ patolojisi 335; ~ pozitivistimi 337; ~ sınıflandırması 356; ~ sosyolojisi 336; ~ stili 336; ~ tını (Sprachgeist) 338; ~ ve gerçeklik ilişkisi 358; ~ yapısı 335; ~deki çok-görünümlülük 355; ~deki değişimler 353, 354; ~e bütüncü bakış 344; ~i senkronik bakımdan gözlemek 348; ~in formu 344; ~in gerçekliği kuran bir güç olduğu yargısı 359; ~in kökeni 352, 353; ~in mantıksal sentaksı 358; ~bilgisi 343, 344, 346, 349, 350, 356, 357
dilbilim: ~in ~i 350, 351; ~sel görelilik ilkesi 359
dilsel: ~ alanlar 344, 346; ~ anlatım 315, 317; ~ formülleştirmeler 385; ~ yapılar 104, 105, 111
Dilthey 50, 52, 112, 116, 155, 159
din 15, 439, 459, 468, 474, 490
Dingle 216
Dingler 131, 132, 205, 207, 216, 309
dinsel ethos 503
Dirac 181, 193
diyalektik: ~ idealizm ve transendentalizm 208; ~ karşıtlık 59; ~ lirizm 60; ~ materyalizm 208; ~ ontoloji 44
diyalektikçiler 208
dogmatik: ~ rasyonalizm 35; ~ tarih felsefeleri çağı 473
dogmatizm 77, 120, 204; ~den rasyonalist eleştireliliğe geçişteki tutum farklılığı 204
doğa 33, 198, 206, 209; ~ alanı 48; ~ bilimi 51, 146, 153, 163, 186, 195, 200, 201, 202, 204, 208, 328, 347, 473; ~ biliminin kuramsal ve deneysel basamakları arasındaki bağlantı 248; ~ felsefecisinin bilgisel amacı 165; ~ felsefesi 11, 163, 164, 166, 167, 187, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 219, 229; ~ felsefesi tarihi 205; ~ formları 443; ~ ile uyum içinde yaşama 396; ~ mistisizmi 208; ~ ötesi 72; ~ teolojisi 474; ~ yasaları 244, 251, 312, 475; ~nın insanlık için öngördüğü akılsal plan 478; ~ya dönüş 476; ~ya ilişkin önermeler 204
doğal: ~ güzellik 415, 443; ~ hukuk 453, 454, 455, 457, 458, 459, 474; ~ insan 474
doğru: ~ düşünme 123; ~ düzen 410; ~ eylem 365, 366, 378, 399, 457, 507; ~ eylem ölçütü 457; ~ önerme 231, 297, 299, 305, 318, 322, 323, 324; ~ önerme formları 299
doğrulama 130, 249, 250, 253; ~ dereceleri kavramı 252
doğruluk 27, 115, 123, 124, 129, 135, 168, 282, 410; ~ alanı 123; ~ değeri 44, 124, 273, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 316; ~ fonksiyonu 300; ~ öğretisi 101
doğuştan ideler 100, 149
dolaylı indirgeme 325
Dolch 203
Donnau dönüşümü 227
doxa 60, 140

Driesch 162, 223, 224
Durkheim, Emile 390, 394
duyarlık 107
duyu: ~ algısı 172, 173, 175, 186; ~ verileri 73, 108, 171, 172, 176
duyum(lar) (aisthesis) 144, 168, 170, 417
duyusal: ~ algı 170, 171, 173; ~ fenomenler 211
dünya tini (Weltgeist) 18, 480, 481, 483, 484, 486, 487
Dürer 437
düş 433, 434
düşünce (Gedanke) 18, 19, 313; ~ etiği 378, 399
düşünme: ~ aktarı 313, 314; ~ formu (Denkensform) 312; ~ psikolojisi 313, 335; ~ süreci (Denkvorgang) 313; ~ yasalaları 267, 272, 311, 312

E

Ebner 156
Eddington, Arthur 168
edebiyat bilimi 336
edilginlik 172, 173
edimsellik ilkesi 47
egzistansiyalizm 394
Eickstedt 229
Einstein 116, 168, 181, 196, 205, 216
eleştirel: ~ kuram 109; ~ ontoloji 36; ~ realizm 36, 98, 209, 213, 217
eleştirelcilik 23
elitlerin görevi 492
emikasyon teorisi 226
Empedokles 16, 137, 138
empirik: ~ bilgi 124, 128; ~ etik 394; ~ gerçekliğin ardındaki temel nedenler 209; ~ görüşü 407; ~ yasal ifadelere ulaşma çabası 250
empirizm 16, 18, 21, 55, 64, 100, 116, 120, 121, 167, 168, 169, 170, 187, 188, 191, 357, 418; ekstrem ~ 209
empiryokritisizm 100
en yüksek iyi 362, 364, 365, 366, 394, 398
enerji (Energeia) 51, 334, 335, 346
Engels 483, 485
Epikuros 376
Epikurosçuluk 16, 377
episteme 97, 138, 140, 200
epistemolojik: ~ döngü 101; ~ idealizm 99, 100; ~ monizm 106; ~ plüralizm 106; ~ realizm 98
erek neden (causa finalis) 17, 47, 79
ereklilik 228, 419; ~ bilinci 150
ergon 334, 335, 346, 355
eskatolojik: ~ düşünce 493; ~ tarih 485
Eskaton 469

estetik 28, 415, 416, 417, 418, 419, 422, 423, 424, 426, 427, 436, 438, 439, 448, 450, 452; ~ özne 422, 423, 439; ~ tarihi 427; ~ yaşantı 423
eşdeğer-ereklilik (Aequifinalite) 228
eşitlik 58, 117, 461, 486, 503, 505, 515, 519, 530; ~ idesi 505, 527, 524
eşitsizlik 523, 526
etik 27, 361, 368, 370, 372, 373, 382, 383, 384, 387, 394, 395, 400, 404, 406, 408, 409, 413, 414, 461, 507; ~in antropolojik temellendirmesi 397; ~in duygusal teorisi (Emotional Theory of Ethics) 392; ~ ile metafizik arasındaki çok yönlü bağlantı 395; ~ rigorizm 373; ~ tarihi 365; başarı ~i 378, 399; gereklilik ~i 394; halk ~i 390, 411
etki (Wirkung) 46
etkin neden (causa efficiens) 17, 48
eudaimonizm 376, 394, 398
Euripides 434
evren 79, 95, 346, 416

F

Fechner, Gustav Theodor 422
Feibleman 215, 216
felsefe: ~ okulları 13, 15; ~ problemleri 15, 20, 296; ~ sistemleri 13, 15; ~ tarihi 14, 15; ~nin skandalı 103
felsefi: ~ anlam 470; ~ antropoloji 83, 88, 120, 335, 384, 395; ~ dilbilgisi 356; ~ düşünüm 296; ~ etiğin görev ve işlevi 386; ~ etik 364, 384, 386, 390, 393, 395; ~ evreni aydınlatan yeni güneş 18; ~ semantik 337
fenomenler 35, 369
fenomenoloji 21, 24, 51, 75, 78, 104, 121, 156, 337, 424
fenomenolojik: ~ ontoloji 36, 70; ~ zaman kavrayışı 65
Fenyes 216
Fenz, E. 335
Feyerabend 204, 205, 226
Fichte 17, 44, 45, 64, 74, 84, 150, 151, 152, 202, 383, 480
filoloji 336, 423
fizik 26, 33, 49, 75, 164, 180, 181, 183, 191, 209, 210, 211, 217, 221, 320, 489; teorik ~ 200
fiziksel: ~ cisim 211; ~ gerçeklik 34, 222, 226; ~ gerçekliğin nesnelligi ve genelgerçerliliği 214
fizyokratlar 476
fizyoloji 200
fonetik 315, 335
fonoloji 335, 349, 350

- form 47, 450, 451; ~ ve madde birliği 54
 formalizm 173, 291, 293, 298, 327, 329, 408
 formel: ~ kalküller öğretisi 121; ~ mantık 97, 328, 329; ~ mantığa dayalı akıl softacılığı 329; ~ mantığın ilkeleri 267; ~ mantık 264, 298, 318, 319, 329; ~ neden ve maddi neden (causa formalis, causa materialis) 47; ~ uzay-reel uzay, fiziksel uzay-empirik uzay karşıtlığı 218
 Franck, S. 60
 Fransız Devrimi 471, 505
 Frege 257, 269, 276, 281, 282, 288, 291, 292, 293, 297, 299, 309, 310, 312, 313, 316
 Freienfels 422
 Frey 209
 Fricks, C. 78
 Fries 202, 207
 fundamental ontoloji 158
- G
- Gabelentz, G. v. d. 343
 Gadamer 159, 162
 Galileo 48, 146, 164, 165, 473
 Geiger, Moritz 415, 424, 426, 428
 geleneksel: ~ mantık 265, 266, 267, 275; ~ rasyonalizm 100
 gelişim: ~ araştırması 335; ~ psikolojisi 335
 Genç Dilbilgiciler Okulu 347
 Genfer Okulu 347
 Gentzen 262, 283, 284, 294
 gerçeklik 44, 51, 98, 99, 100, 112, 119, 180, 185, 209, 214, 217, 222, 358; ~ ögeleri 212
 Gibbon 491
 Gioberti 35
 gizil gözlem nicelikleri 193, 194
 gizilgüç (potenz, dynamis) 47
 Goethe 83, 85, 225, 437, 439, 449, 450
 Goodman 254, 263, 278
 Gödel 261, 280, 282, 283, 294, 357
 Grek: ~ felsefesi 16, 124; ~ mantığı 319; ~ mitolojisi 54
 Groos 422
 Grotius, H. 458, 459
 güzel 417, 418, 420, 421, 427, 429, 448; ~iyi (kalokagathia) 417
 güzellik 420, 421
- H
- Haeckel 201
 Hahn, H. 357
 hakikat 136, 138, 144; ~in edimselleşmesi (Ins-Werk-Setzen der Wahrheit), 424
 hakiki bilgi 138, 140, 143; ~ (nous, noui-
 sia, episteme, Wahrheit, verite, hakikat) sorunu 138
 haksızlık 388, 523
 Haldane 226
 halklar psikolojisi 355
 Harnack, Adolf 116
 Hartmann, Eduard von 79
 Hartmann, Nicolai 15, 35, 370, 393, 424, 463
 Hartshorne 208
 Hauptmann, Gerhard 439
 hayret 25
 hayvan 25; ~ dili 333
 hazırlık 376, 377
 Heberer 223
 hedonizm 376, 394, 399
 Heidegger 36, 65, 67, 70, 157, 158, 161, 339, 351, 352, 359, 383, 384, 424
 Heine 437
 Heisenberg 190, 212, 213, 221
 Helmholtz, H. V. 205, 207
 Helvetius 377
 Hempel 229, 233, 251, 263
 Henry-Hermann 209
 hep-öyle-olma (so-sein) 51
 Herakleitos 14, 16, 136, 137, 140, 339
 Herbart, Johann Friedrich 422
 Herbst 224
 Herder, Johann Gottfried 355, 477, 478, 495
 hermeneutik 28, 159, 162, 498
 Herodot 14
 Hert 225
 Hesiodos 16
 Heyting 273, 274, 294
 Hilbert 153, 161, 240, 261, 278, 280, 288, 293, 294, 309, 310
 hipotetik 362, 374
 Hispanus, Petrus 321, 322, 326
 hiyerarşi yasası 489
 Hjelmlev, L. 343, 350, 351
 Hobbes 125, 148, 459, 460, 479, 531; ~'un hukuk felsefesi 459
 holizm 20, 226
 Holtzendorf 499
 Homeros 16, 39, 85, 437
 Hospinianus, J. 326
 hoş 429
 Höfding 39
 Hristiyan: ~ ahlakı 389; ~ doğal hukuk düşüncesi 454-, 456; ~ Kilisesi 493; ~ sanatı 447; ~-Cermen dünyası 481
 Hristiyanlık 54, 142, 143, 339, 458, 468, 469, 470, 477, 493
 Huizinga, J. 433, 451, 496, 498
 hukuk 28, 58, 404, 453, 458, 460, 462, 463, 464, 465, 506, 509, 510, 514, 518; ~ devle-

- ti 479, 483, 511, 513, 516, 517, 518, 519, 521, 525; ~ düzeni 465, 508, 510, 512, 513, 523, 524; ~ etiği 461; ~ felsefesi 453, 459, 462, 465, 506, 507, 508, 512, 517, 529; kamu ~u 515; Anglosakson ~u 509
- hukuksal: ~ değerler 464; ~ eşitlik 508, 509, 516, 517, 524, 525, 527, 529, 530; ~ görecilik 462; ~ pozitivism 462; ~ ve formel, ekonomik ve içeriksel eşitlik 525
- Humboldt, W. v. 334, 335, 339, 343, 352, 354, 355, 357, 358, 359, 53Hume 16, 48, 73, 116, 118, 125, 131, 148, 169, 377, 380, 381, 405
- Husserl 24, 36, 65, 67, 70, 75, 76, 78, 79, 85, 110, 121, 131, 155, 156, 161, 312, 313, 314, 315, 318, 343, 416
- Hutcheson 377
- İ
- iç: ~ algı 315; ~ form 343; ~ ve dış deneyim 120
- içebakış (Introspektion) 385
- idealizm 66, 99, 100, 157, 208
- ideler 82, 84, 98, 100, 118, 149, 174, 175, 183, 275, 409, 410, 455, 461, 503, 505; ~ topluluğu (collection of ideas), 118
- ideoloji 528
- ilişkiler mantığı 87, 127, 271, 323
- ilk: ~ aksiyomlar 75; ~ felsefe 26, 33, 34, 72, 75, 76, 77, 83, 103; ilke (Urprinzip) 38, 54, 324-; ~ neden 47, 48, 206; ~ tözler 55
- iman 17, 18, 22; ~ doğrusu 18; ~a dayalı bilgelik 17
- inanç 79, 132, 142, 143, 438; ~ önermeleri 132; ~tan bilgiye doğru geçiş 132
- İncil 455, 456
- indeterminizm 49, 222
- indüksiyon 115, 128, 164, 358
- indüktif doğrulama 250, 251, 252
- inorganik: ~ alan 93; ~ ve organik doğa 86
- insan: ~ özgürlüğü 410, 486; ~ tini 18, 431; ~ yaşamının anlam ve değeri 365; ~ın dilin hem öznesi ve hem de nesnesi olması 351
- İpsen, G. 344
- irrasyonel özdeşlik 117
- İslam 21, 363, 439; ~ ahlakı 363
- istenç özgürlüğü 208, 365, 368, 369, 370; ~nü temellendirmek 369
- istenççilik 458
- işaret dili 291, 333
- işlemsel tanım (operative definition) 177
- işlemselcilik 24
- işlevselcilik 24
- iyi 140, 373, 375, 379, 380, 381, 382, 388, 394, 397, 399; ~ ve kötünün bilgisi 391
- J
- Jacoby, G. 36, 206
- Jakobson, R. 349, 351
- James, W. 118, 379
- Jaspers 19, 22, 94, 130, 157
- Jöel 204, 205
- Jung, C. G. 59
- Junk 214
- K
- Kaila 211, 216
- Kainz 333
- kamuoyu 515, 516
- katégorik imperatif 52, 374; ~ yargı 52
- katégoriler 51, 52, 53, 66, 94, 119, 149, 218, 228, 277, 415
- Katolik teoloji 493
- Kavimler Göçü 354
- Kelsen, Hans 462
- kendinde şey (Ding an sich) 34, 35, 359, 369
- Kepler 91, 146, 473
- Kierkegaard 60, 93, 153, 155
- klasik mantık 270, 272, 273, 274, 276, 278
- Klug, U. 295
- kondüsyonalizm 48
- konuşma 133, 334, 335, 470
- Kopenhag Okulu 209, 212, 213, 214, 348, 350, 351
- Köhlers, W. 227
- kritisizm 23, 120, 153
- Kruszewski, U. V. 347
- kuantum: ~ fiziği 133, 206; ~ kuramı 166; ~ mekanıği 188, 215, 217, 222, 274, 294
- kültür 15, 19, 24, 60, 106, 120, 199, 352, 355, 363, 390, 399, 405, 424, 433, 490, 491, 492, 500
- kümeler öğretisi 56, 60, 259
- L
- Lamarckizm 226
- Lamberts, J. H. 292
- Lametrie 225
- Lancelot, C. 356
- Lande 216
- Lange, K. 422
- Laplace 189
- Lask 154, 162, 202
- Laski 505
- Laue 215
- Lavelle 156
- Lazarus, M. 355
- legalite 373
- leksikoloji 347
- Leonardo 437, 446, 449
- Lessing, G. E. 476, 477, 479, 495

- Lewis, C. I. 125
 lex aeterna 455
 liberal burjuva devrimi 523
 liberalizm 530
 linguistik 336; --cebir 343
 Lipps 401, 422, 427, 428, 451
 logos 17, 123, 137, 138, 139, 140, 142, 199, 339, 482
 lojistik 111, 289, 290, 291, 292, 294, 295, 296, 323, 324, 330: ~ felsefesi 296; ~ kalkül 290, 294, 295
 Lorenzen, Paul 117, 118, 294, 309, 310
 Lotz 72
 Lotze 79
 Löwith, K. 424
 Lukacs 426, 488, 496
 Lukasiewicz 294, 305, 309, 326, 330
- M
 Mach, E. 39, 100, 153, 160, 169, 181, 188, 205
 Machiavelli 499, 531
 maddi neden 47
 Magna Carta 500
 Magnus, Albertus 16, 39
 Makro-evrende 212
 makrokozmos 17, 18, 396
 Mallarme 444
 Malraux, Andre 436, 445
 Mandeville, Bernard de 475, 479
 Mannheim 112, 134
 mantık 164; ~in elemanları 41; ~ cebiri 268, 292; ~ ve matematiğin aksiyomları 128
 mantıkçı pozitivism 338, 340
 mantıkçılar 115, 148, 267, 279, 281, 328
 mantıksal: ~ bağlam 301, 323; ~ çelişki 43; ~ çıkarım 231, 237, 254, 259; ~ dil çözümlemesi 351; ~ kare 264; ~ sentaks 121; ~ ve matematiksel bilgi 127; ~/çıkarsımsal düşünme 123
 Marcel, G. 77
 Margburg Okulu 154
 Marksist: ~ düşünce 488; ~ tarih çözümlemesi 488; ~ tarih tablosunun tüm çizgileri 483
 Marksizm 98
 Marr, N. J. 353
 Martinet, A. 351
 Martyr, A.
 Marx 116, 158, 472, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 490, 493, 494, 513, 516, 517
 matematik 82, 116, 146, 206, 259, 276
 matematiksel: ~ bilgi 119; ~ doğruluk 130; ~ formülleştirilmenin sadeliği 181; ~ ifadelerinin içerdiği anlamlar 242; ~ kavramlar 256; ~ kavramların salt mantıksal kavramlara indirgenmeleri 256; ~ mantık 290, 291, 330; ~ nesnelere 260; ~ objelere 259; ~ önermelerin sentetik karakteri 127; ~ sezgicilik 44, 273
 materyal değer: ~ etiği 394; ~ ontolojizmi 408
 May, E. 203, 205
 Megara-Stoa mantıkçıları 324
 mekanizm 225, 226, 476
 meta: --matematik 261; --dil 129, 130, 281, 341; --diyalektik 341
 metafiziksel ilkeler 183
 metafizik 72, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 83, 91, 92, 95, 117, 395; ~ savlar 395; ~ tarihi 83
 metafiziksel: ~ dil idealizmi 339; ~ kavram şüireştirilmesi 35; ~ pozitivism 338; ~ tasarımlar 73, 149
 Meyer-Abich 226
 mikrokozmos 17, 18, 192, 396
 Mill, John Stuart 39, 48, 90, 115, 116, 125, 128, 218, 267, 288, 312, 377, 399, 401, 412, 489, 531
 Milletler Cemiyeti 521
 mimarlık 435
 Minkowski, H. 63, 64, 65
 Mises, R. v. 357
 mistisizm 121, 170, 204
 Mitosçu estetik 448
 Mittelstaedt 217
 modal mantıklar 272; ~ yargılar 265
 modalite 51, 265, 274
 Moltmann 493, 494, 498
 monadlar 84, 148
 monogami 58, 406
 Montesquieu 491, 511, 513
 Moore, G. E. 381
 moral 361, 364, 389, 413; ~ duygu (moral sense) 391; ~ yaşam 393
 more geometrico 73, 147, 266
 Morgan, C. L. 226, 292
 Morgenstern 295
 Morris 121, 341
 motivasyon 368
 mutlakçılık 408, 409, 462, 464
 Mutlaklık 68
 mutlulukçuluk (eudaimonizm) 376, 377
 Müller 344, 353, 422
 müzik 435, 443, 446
- N
 naif realizm 98
 Napolyon 505, 526
 Natorp 154, 160, 207
 natura 199, 200, 446, 495
 Naumann, v. 295

- neden (Ursache) 46
nedensel yasalar 220, 369
nedensellik 46, 60, 189, 192, 219, 220, 221; ~ 46, 220, 221
nelik (mahiyet, Wesen, Essenz) 51, 138
neopozitivizm 100, 104, 111, 370
nesnel: ~ bağlam 301; ~ tin 355
nesnelci ontoloji 36, 37
nesnelcilik 222
nesnelleştirme (reifikation) 176
Neumann, v. 293
Neurath 134, 153, 218, 295
Newton 146, 164, 169, 178, 179, 180, 225, 420, 473, 474
Nicole 329
Nietzsche 26, 59, 116, 155, 389, 390, 401, 422, 445, 449
Nilsson 226
Nimbus 126
nitelik 56
niteliksel uzay 61
noesis 140, 141
nominalistler 99
nominalizm 55, 99
Nowell-Smith, P. H. 387
numen 369
- O
- Ockhamlı William 16, 145, 318, 457
olanak (potentia) 51
olasılık 252; ~ önermeleri 132
olgu: ~ araştırması 338; ~ yargıları 392, 405; ~ların yasalara uygunluğu 221
olgusal: ~ doğruluk 124, 128, 129; ~ yargılar 125
Omelyanowski 215
onomasioloji 347
ontobiyolojik teoriler 223
ontoloji 27, 34, 40, 67, 106, 166
ontolojik: ~ değer etiği 393; ~ doğa felsefesi 209; ~ ilke 38, 41, 138; ~ iyi 66; ~ yasallık 44
ontos on 34, 35, 138
OPEC 522
operasyonelizm 24, 130
organik alan 228
Origenes 16
Ortaçağ 16, 18, 72, 124, 143, 163, 200, 397, 418, 454, 460, 503; ~ felsefesi 50; ~ sanatı 447
Ostwald, W. 205, 225
otonomi 69, 410, 500, 507, 508, 517; ~ ilkesi 410; ~nin kaynağı 529
Oxford Okulu 392
oyun 28, 427, 432, 433, 434
- ödev: ~ ahlaki 363; ~ etiği 383, 394
Öhman, S. 344
Öklit 240; ~ geometrisi 126; ~-dışı geometriler 116, 117, 126, 272
öndeylenebilirlik (Prognostizierbarkeit) 221
öndeyiler (prognos) 194, 249, 250
önermeler 108; ~ kalkülü 290, 299; ~ mantığı 324
öz (Wesen) 55, 56
özdeşlik 27, 40, 42, 58, 82, 117, 123
özgür: ~ eylem 383; ~ girişim 524; ~ girişimcilik 525; ~ karar 368, 375, 383
özgürlük 60, 383, 526; ~ bilinci içinde ilerleme 481; ~ duygusu 505; ~ idesi 505, 508, 527; ~ problemi 369; ~ ve eşitlik talepleri 530
özelcilik 144, 222
öznelik (Wesensqualitaet) 56
özyönetim 527
- P
- Pannenberg 493, 498
parça-dalga düalizmi 213, 214
parlamentarizm 500, 503, 504, 511
Parmenides 16, 17, 33, 44, 92, 102, 117, 123, 124, 136, 137, 138, 139, 319
parole (dil edimi) 334
Pascal 16
Paul, H. 338, 344
peaceful change, 520
Peano 293
Peirce, Charles S. 98, 118, 292, 379
personalizm 156, 157
perspektifler teorisi 215
physis 198, 199, 224, 418
Piaget, Jean 119, 120
Picasso 448
Pichler, H. 36
Piaass 207
Planck 116, 168, 196, 210, 221
plastik sanatlar 435
Platoncu: ~ diyalektik 140; ~ pay alma kuramı 117
Platoncular 92, 124, 320, 339
Platonizm 22, 98
Plessner, H. 206
Plotinos 16, 141, 142, 394, 397, 418, 448
Ploucqulets, G. 292
Poe 444, 451
Poincare 39, 218, 280
poligami 58, 406
politika 514, 528
Popper 154, 207, 498
Porphyrios Ağacı 41
Port Royal Mantığı 329, 357

- Portmann 223
 Porzig, W. 343, 345, 346, 360
 pozitivizm 21, 64, 169, 338, 340, 462
 Prag Okulu 348
 pragmatizm 21, 24, 130
 praksis 412
 Prantl, C. 327
 Price 131
 Prihard 131
 proletarya 389, 485, 486, 487, 488, 517, 526
 Protogoras 103, 139, 409
 Protestan (özellikle evanjestik) teoloji 463
 Prusya 481; ~ monarşisi 481
 psikoanaliz 422
 psikoloji 194, 334
 psikolojik: ~ etik 380; ~ siyaset 505
 psikolojizm 312, 313, 314
 psişik ve tinsel alanlar 86
 Puh-Puh kuramı 353
 Pythagoras 14, 16, 125
- Q
- Quine 127, 259, 278, 306
- R
- Radbruch, Gustav 463
 rasyonalist: ~ çevreler 392; ~ etikler 393;
 ~ kuram 148
 rasyonalizm 16, 18, 167, 168, 170, 187, 191
 rasyonel: ~ bilgi 124, 127, 128; ~ özdeşlik 117
 Ratzenhofer 499
 Raymon Aron 493
 realistler 55, 99
 realizm 36, 98, 100, 103, 172, 175, 206,
 209, 213, 217, 448
 Reformasyon 16
 Reichenbach 205, 207, 215, 218
 Rembrandt 437
 retorik 139, 267, 275, 336, 429
 Revai, Josef 487
 Roma hukuku 509
 Romalılar 481
 Roscher 499
 Rosenfeld 215
 Rosenzweig 156
 Rosmini 35
 Rothacker 65
 Rothe 401
 Rousseau 476, 478, 479, 499, 531
 rölativite teorisi 206, 217, 363
 Rönesans 16, 146, 205, 420
 Russell 57, 58, 60, 82, 115, 118, 125, 130,
 254, 257, 258, 259, 269, 272, 276, 277,
 285, 291, 293, 309, 357; ~in antinomisi 259
 Ryle, G. 357
- S
- saf duygu 427
 sağlam bilginin kökeni 167
 salt: ~ akıl 120, 143, 149, 150, 183, 380; ~
 soyutlama 173; ~ dilbilgisi 343; ~ felsefe
 24; ~ sentaks 343
 sanat: ~ bilimi (Kunstwissenschaft) 423;
 ~ formları 442; ~ yapıtı 420, 421, 426,
 428, 439; ~in özerkliği 420, 424
 sanatçı 349, 417, 430, 431, 432, 433, 435,
 436, 438, 441, 442, 445, 446, 447, 452
 sanatsal: ~ deneyim 438; ~ yaratıcılık 430
 Sanskritçenin keşfi 356
 Sapir, E. 351
 Sartre 36, 65, 439
 Saussure 334, 347, 348, 350, 358
 Savigny, Karl v. 461
 Scheler 59, 70, 110, 112, 155, 206, 207,
 370, 371, 372, 375, 393, 407, 424, 463,
 489, 490
 Schelling 17, 74, 151, 200, 201, 202, 416,
 421, 480
 Scherer, W. 338
 Schiller 375, 420, 421, 426, 434, 448, 450
 Schlegel kardeşler 356
 Schlick 112, 153, 201, 207, 218, 226, 295, 357
 Schmidt, A. 293
 Schopenhauer 95, 382, 387, 416, 444, 445
 Schröder, E. 268, 292
 Schrödinger 168, 191, 192, 196, 244
 Schubart-Soldern 224
 Schultz, J. 225
 Schweitzer, Albert 388, 389, 441
 Sciacca 35
 Scotus, Duns 16, 145, 456, 457
 Scylla 314
 seçeneklilik (alternation) 301
 seçim öznelliliği 409
 Segantini 436
 semantik: ~ boyut 108; ~ doğruluk 129
 semasiyoloji 347
 sembolik: ~ dil 301; ~ mantık 90, 109,
 206, 287, 288, 289, 290, 330
 semiyotik 121, 154, 280, 341
 Seneca 16, 25, 200
 sensüalizm (duyumculuk) 18, 21, 100
 sentaktik 121, 127; ~ alanlar 345, 346
 septisizm 97
 sezgi 109, 121, 166, 385, 427
 sezgicilik 44, 261, 273, 294
 Shaftesbury 418
 Shakespeare 85, 437
 sibernetik 295
 Siegmund 224
 sillogizm 306, 308, 323, 324, 325, 326,

327; apaçık ~ 327; mükemmel, yani apaçık ~ler 323; yetkin olmayan ~ler 324
simgeler 269, 281
Simmel 49, 155, 414, 496
Simplikios 72
sivil toplum 500, 501, 505, 510, 511, 513, 516, 517, 518
siyaset 499, 500, 501, 502, 505, 528; ~ felsefesi 502, 506; ~ felsefesinin etik temelleri 506; ~ sosyolojisi 499; ~ teorisi 499, 502, 505, 528; sosyalist ~ felsefesi 526
Skolastik 327; ~ felsefe 47; ~ ontoloji 66
Smith, A. 377
Smuts 226
Sofistler 16, 60, 139, 198
Sokrates 16, 33, 84, 90, 115, 138, 139, 205, 319, 321, 406; ~ öncesi felsefe 16
Solawyew 404
Solon 14
Sommerhoff, G. 226
sonsuz küçükler hesabı 329
Sophokles 85
sosyal: ~ devlet 525; ~ psikoloji 336
sosyalizm 530
sosyoloji 391, 408, 423, 488, 489
söz dağarcığı 344, 346
Speman 224
Spencer 74, 79, 116, 390
Spengler, Oswald 490, 491, 492, 493, 496
Spinoza 16, 73, 78, 79, 84, 147, 168, 266, 382
Spranger 203
Stammler, Rudolf 462, 487
Statik anlamda iç form 343
Stavenhagens, K. 384
Stein, L. v. 501, 516, 517
Steinthal, H. 343, 355, 359
Stephen, Leslie 401
Stern, W. 65, 496
Stevenson, C. L. 381
Stoa 22, 39, 199, 265, 319, 324, 396, 469
Stoacılar 298, 320, 325, 339, 396
Süssmilch, J. P. 352

T
tam özgürlük 482, 487, 493
Tanrı: ~ devleti (civitas Dei) 468; ~nın gerçekliği 51
tanrısal: ~ akıl (logos) 461, 480, 482; ~ istenç 401, 460, 461
tarih 14, 28, 82, 408, 461, 462, 466, 467, 470, 473, 478, 480, 484, 493, 494, 495, 496, 497; ~ felsefesi 466, 470, 471, 472, 477, 483, 488, 489, 490, 491; ~ yasaları 49; ~in bütüncül anlamı 473; ~in kaos 93; ~teki akıl 466, 483, 484

tarihsel: ~ gerçeklik 482; ~ kategoriler 52; ~ materyalizm 462; ~ nihilizm 492
tarihsellik 50, 63, 158, 186, 424, 461, 468
Tarski 129, 282, 283, 309
tekrar 91, 94
teoloji 17, 18, 34, 72, 73, 78, 200, 328, 391, 463, 490, 493
teolojik: ~ etik 364, 367; ~ kanıtlamalar 328
Teophrastos 326
Thales 16, 84
Theophrastos 319, 326
Thomas 16, 55, 103, 124, 144, 145, 401, 418, 454, 455, 456, 457, 459, 523
tikel evetleme 301
tin: ~ bilimleri (Geisteswissenschaften) 24; ~in sentetik ve kurgucu gücü 120; ~sel alan 49, 61, 88; ~sel-ara-evren 346
Tocqueville 505, 526
toplum: ~ felsefesi 134, 501, 502; ~ tini 338; ~dışı toplumsallık 479
topolojik kavramlar 238
Toynbee, Arnold 490, 492, 493, 497
töz (ousia) 53, 54, 56, 193, 217
tözsel güçler 489
transendental: ~ doğruluk 119, 130; ~ felsefe 34
Treitschke 499
Trier, J. 96, 345, 346
Troeltsch, Ernst 488
Troll 225
Trubetzkoj, N. S. 349
tümeller 55, 82, 98, 145

U
Ueuxküll 223, 225
ulus: ~ olma süreci 500; ~ tini 354, 355, 357
umut ilkesi 493
Unger 223
uygarlık 491
uzay ve zaman 61
uzlaşımçılık (conventionalism) 246

Ü
Überweg 15, 29, 162, 311, 330
üçleme (Trinites, teslis) 54
üçüncü hâlin olanaksızlığı 44, 76, 260, 261, 273, 274, 294, 309

V
Vaihinger 37
Valery, Paul 444
Van Eyck Kardeşler 436
varlık 57, 72, 396; ~ analojisi 42; ~ bilgisi 72, 105, 141, 319; ~ düzeni 35; ~ ilkelere 37, 342; ~ kavramının mantığı 34;

- ~ nedeni, olgusal neden, hareket nedeni ve bilgi nedeni) 445; ~ prensibi 166; ~ ve hiçlik özdeşliği 45
varoluş 50; ~ aydınlatması 95; ~ etiği 394, 397
varoluşçu: ~ dil felsefesi 337; ~ felsefe 15, 45, 157, 385, 465; ~ filozoflar 74
Varşova Mantıkçı Okulu 340
Varşova Paktı 522
Vasquez, Gabriel 458
veri 172, 173
vicdan 367, 401, 402, 403, 410, 408
Vico, Giambattista 490
vitalizm 49, 224, 228
Viyana Çevresi 22, 134, 153, 295, 357
Volkelt 162, 422
Voltaire 470, 476
Vossler, K. 340
- W
- Waaser 225
Wang, Hao 262
Wau-Wau kuramı 353
Wawilow 215
Weber 111, 405, 488, 491, 496
Weisberger, L. 343, 346, 347, 359
Weiss 208
Weizel 216
Weizsaecker 207, 223
Wenzl 208, 224
Werner, H. 335
Weyl, Hermann 94, 206, 217, 259, 294, 443
Whitehead 74, 115, 173, 197, 208, 269, 276, 293, 309, 357
Whittaker, Edmund 77
Whorf, B. L. 359
Wilde, Oscar 448
Wilmsen 216
Windelband 15, 106, 154
Wittgenstein 20, 121, 129, 153, 201, 281, 285, 286, 295, 301, 305
Wolf, K. L. 225
Wolff, Christian 34, 73, 110, 200, 416, 499
Woodger, J. 295
Wundt, W. 343
Wust, Peter 35
- Y
- yabancılaşıma 436, 494
yadsıma yöntemi 327
Yahudilik 439, 477
yalıtım (Isolation) 82
yapı 342; ~ bilgisi 118; ~ planı teorisi 225; ~ teorileri 224
yapısalcılık 20, 347
yararcılık 376, 377, 378, 379
yaratma ve yaratılış sorunu 50
yargı 416, 419, 510, 511
yasama 510, 511; ~ ve yargı yetkisi 500, 512
yaşam biçimi (way of life) 502
yaşama: ~ felsefesi 64, 65, 155; ~ kategorileri 52; ~ zamanı 65
yaşamayı, fiziksel-kimyasal bir açıklamanın konusu yapan bir mekanizma 225
yaşamsal hazlar etiği 394
Yeni: ~ Darwinizm 226; ~ Friesçi Okul 207; ~ Hegelcilik 22, 463; ~ Kantçılık 22, 24, 37, 64, 100, 154, 157, 159; ~ Lamarckizm 226; ~ ontoloji 35; ~ vitalizm 224
Yeniçağ felsefesi 50; ~ idealizmi 18
yeniden-ikleme (Resignation) 24
yeniden-yapım 425
yenilik 91
yeryüzü devleti (civitas terrena) 468
yetkinlik 418
Yin ile Yang arasındaki kutupluluk 59
yönetim (Administration). 510, 514
yöntem 164; ~li bilme ve anlama 174
yüce 429
yürütme 510
- Z
- zaman 63, 65, 157, 158, 168, 181, 217, 233, 383
zamanlılık 50, 62, 63, 67, 468
Zenon 44, 61, 319
zihin: ~ ile duyarlılık arasındaki ilişki 107; ~ yasaları 45
Zimmermann 422
Zwimer, E. 335